

РЕФЕРАТ

О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ КАНДИДАТА АЛЕКСАНДРА ИЛИНЧИЋА

Веће за студије при Универзитету у Београду, на седници одржаној 8. јула 2024. године именовало нас је у Комисију за преглед и оцену докторске дисертације под насловом „Поимање филозофије и небеске механике у систему природне филозофије Уроша Миланковића”, кандидата Александра Илинчића (Мултидисциплинарне докторске студије при Универзитету, студијски програм: Историја и филозофија природних наука и технологије). Након прегледа и анализе приложене докторске дисертације, подносимо Већу следећи извештај:

1. Биографија кандидата

Александар С. Илинчић рођен је 20. септембра 1988. године у Осијеку. У Даљу је похађао основну школу, а матурирао (2007) у вуковарској гимназији. На Филозофском факултету осјечког универзитета дипломирао (2010) и магистрирао (2012) филозофију и историју, а на Економском факултету истог универзитета такође магистрирао (2016) економију.

Током школовања добитник низа награда и стипендија (општинска, државна, универзитетска). Учествовао на већем броју научних, уметничких и стручних скупова („Књижевни допринос Милутина Миланковића”, „Књижевно и критичко дело Милана Кашанина”, „Јесен у Ердабову”...), с оствареним јавним наступима и објављеним радовима преваходно из сфере историје, филозофије науке и стваралаштва Уроша Миланковића.

У периоду од 2013. до 2021. године радио у просветном систему обављајући административно-правне послове те као професор у неколико основних и средњих школа („III гимназија Осијек”, „Средња школа Даљ”), држећи наставу из различитих области („Филозофија”, „Логика”, „Историја” те низа стручних предмета из подручја економије). Од фебруара 2021. ради као директор издавачке куће Просвјета д. о. о. из Загреба где је, између осталог, обављао послове приређивача и/или уредника на бројним издањима наставних средстава на српском језику за потребе образовања српске заједнице у Републици Хрватској.

Докторске студије „Историја и филозофија природних наука и технологије” на Универзитету у Београду похађа од 2014/2015. академске године. Студије уписао као стипендиста пројекта „Србија за Србе из региона” Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. На програму положио све припремне испите, а

одобрена тема докторске радње односи се на истраживање стваралаштва филозофа Уроша Миланковића, као парадигматског дела за разумевање развоја филозофске и научне мисли у српској култури прве половине деветнаестог века.

2. Библиографија кандидата

1. Илинчић, Александар, „Еволуционизам у делу Уроша Миланковића”, *Социолошки преглед*, бр. 2/2024, стр. 526–547, Српско социолошко друштво, Београд, 2024, doi: 10.5937/socpreg58-50787, (M23).

2. Илинчић, Александар, „Војна каријера српског филозофа Уроша Миланковића”, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, св. 186, бр. 2, стр. 217–228, Матица српска, Нови Сад, 2023, doi: <https://doi.org/10.2298/ZMSDN2386217I>, (M51)

3. Илинчић, Александар, „175 година од изласка дела „Просвета човека и образовање јестества” и „Наше време” – поговор”, *Урош Миланковић: ”Наше време” 1847, ”Просвета човека, и образовање естетва” 1847*, стр. I–XIII, Библиотека Фототипска издања, СКД „Просвјета”, Загреб, 2022.

4. Ilinčić, Aleksandar, „Matica Srpska chronicle subscribers from Eastern Slavonia and Western Srem, 1824–1829”, *Synaxa (Matica Srpska international journal for social studies, arts and culture)*, 8–9, (1–2/2021), 137–146, Matica Srpska, Department of social sciences, Novi Sad, 2021.

5. Илинчић, Александар, „Стратиграфија страности у српском деветнаестовековном роману”, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, св. 174, бр. 2, стр. 298–303, Матица српска, Нови Сад, 2020, (M24)

6. Илинчић, Александар, „Јунак прошлог доба, или ти о интелектуализму Милана Кашанина”, *Зборник радова с међународног научног скупа „Књижевни и критичарски опус Милана Кашанина”*, стр. 253–268, Институт за књижевност и уметност у Београду и Културно-научни центар „Милутин Миланковић”, Даљ, 2018.

7. Илинчић, Александар, „Научник у књижевности: Миланковићево читање прошлости за будућност”, *Љетопис СКД „Просвјета”*, св. 21, стр. 431–442, Загреб, 2016, (M53)

* Радови из области научне дисертације и они којима је остварена верификација научних доприноса подвучено су истакнути.

3. Опис дисертације (садржај, предмет, циљеви, структура)

Студија „Поимање филозофије и небеске механике у систему природне филозофије Уроша Миланковића” кандидата Александра Илинчића у форми докторске дисертације доноси преиспитивање рада Уроша Миланковића са полазишта

филозофског и научног валоризовања у оквирима српске културе прве половине деветнаестог века.

Ако би се тражило прецизно одређење **предмета** научног истраживања у оваквом раду он би био прегалаштво Уроша Миланковића и његов утицај на развој српске филозофије и науке. Ако би се настојало бити што усмеренији и хијерархијски сместити проучавану тему којом се кандидат бавио то би могло да се уради на следећи начин: научна област дисертације укључује и филозофију и историју, ужа научна област је историја српске филозофије и науке, а дисциплина којој тема припада је историја српске филозофије и науке деветнаестог века. Што се тиче временског и предметног оквира у коме је постављен фокус испитивања, он је везан за раздобље деловања Миланковића и писани опус који је за собом оставио, а то се односи на четврту и пету декаду деветнаестог века. С обзиром да се Миланковићева филозофија посматрала у ширем ракурсу кандидат се морао осврнути на српску културу на прелазу из осамнаестог у деветнаести век, те читав деветнаести век с нагласком на средину истог.

Ако би се **проблематика** рада – преиспитивање и вредновање Миланковићеве улоге унутар развоја српске филозофије и науке деветнаестог века – покушала исказати у проблему пријемчивијој упитној форми, илити питању, оно би могло бити разнолико постављено. Рецимо, шта Миланковићев систем заправо представља? Да ли у њему има уникатности, или је само копија? Има ли у њему снаге и утицајности? Како то да се на више места у историји српске културе он означавао као „први српски филозоф новог времена” или „апостол нових напредних идеја”, а да о томе нису сачињени опсежнији елаборати? Проблематизовање теме на овај начин логично упућује на задатке које си је истраживач поставио. Укупно би се могло сажети да је превасходни **задатак** који си је кандидат одредио био садржан у томе да се одгонетне које је стварно место, улога и значај Миланковићевог система у историји наше културе. Да би се до ових и свих произлазећих одговора лакше дошло, у истраживању су издвојени кључни појмови које је Миланковић користио за изградњу свог филозофског конструкта: систем, сила, поларност, филозофија, наука, просвета, еволуција.

Из раније наведеног, уочава се да је **централни циљ** кандидата у овој истраживачкој активности био да се укаже на оригиналност и незаобилазност појаве Уроша Миланковића за српску филозофију, науку и културу уопште. Међутим, остваривање овог циља није била само лична жеља кандидата за афирмацијом деветнаестовековног мислиоца, већ је сврсисходност студије проистекла из дубље потребе за интегралним радом којим би се сагледало не само појединачно Миланковићево наслеђе (будући да исто у довољној мери није испитано и адекватно оцењено), него би оно било преиспитано и вредновано такође као парадигматско дело које може да разлучи еру преображаја у историји српске филозофије и науке.

Осврћући се на фундаменталне аспекте Миланковићевог учења **општа полазна хипотеза** истраживача била је да је Миланковићев систем (као суштински израз целовитог Миланковићевог стваралаштва) први заокружени систем у развоју српске

филозофије у којем се уједно одређује улога науке као општег појма и појединачних наука у напретку друштва. Надаље разматрајући основну хипотезу, те пре тога зацртане задатке и циљеве као важне елементе за развој динамике истраживања, кандидат је издвојио још **три пратеће хипотезе**. Прва је да Миланковићева баштина има снажну, континуитетску везу са осамнаестовековним природнофилозофским учењима која се понајпре сажимају у раду Руђера Бошковића. Следствено томе хипотетичка поставка била је да Систем управо надограђује бошковићевске тезе и спаја их са домаћом филозофском продукцијом деветнаестог века. Друга пратећа хипотеза јесте да је Систем утемељен на редефинисању улоге науке и то преко знања које је у новом веку донела небеска механика. Трећа је да Миланковићев систем имао неспорну улогу развојног фактора не само овдашње филозофије, него да је заслужан за општи поглед на науку који се усталио у српској култури зрелог деветнаестог века и оставио трагове до данас.

С обзиром да је превасходно била реч о квалитативном истраживању изношењем поставки у ради се настојало критичким испитивањем обимне и немалим делом непознате Миланковићеве писане оставштине доћи до закључака. Технике рада којима се кандидат служио биле су разнолике, а њихово коришћење укључивало је испитивање и рашчлањавање садржаја Миланковићевих књига и чланака, класификацију истих и исцрпну анализу Миланковићевог система, затим су се користиле аналогije са њему савременим, али и другим, релевантним филозофима и теоретичарима науке, све да би се на концу синтетичким путем извели комплексни закључци и сагледале тезе исказане на почетку списка.

Дисертација има укупно **207 страна**, рачунајући уобичајене уводне и завршне елементе са неопходним информацијама о докторској дисертацији (насловну страну на српском језику у ћириличној и латиничној верзији те на енглеском, затим страну са подацима о менторима и члановима комисије, страну са изјавама захвалности, сажетак на српском и енглеском језику и садржај). На крају докторске дисертације налазе се биографија аутора, изјава о ауторству, изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и изјава о коришћењу. Сам рад, без уводних страница и додатака, садржава 188 страна, а његова **структура** почива на шест целина које су подељене у смислена поглавља и одељке. Интенција аутора је била да се у уводној целини (стр. 1–15) осврне на задатак подухвата, да се поброје и образложе основне смернице студије. Друга целина „Ко је Урош Миланковић?” (стр. 16–81) имала је за улогу да се у њој предоче досадашња сазнања и истраживања о Миланковићевом лику и делу те да се размотре оцене које су о њему донесене, а које су га произвољно сврставале као позног изданка просветитељства, или раног припадника романтизма. О Миланковићу се, наиме, писало (и преписивало), уз квалификације које су често биле мањкаве или обојене временом у коме су настале. С друге стране, било је потребно сагледавање самих Миланковићевих чланака и, уопште, литературе која се налаже као битна. У трећој целини „Конституенти Миланковићевог система” (стр. 82–91) кандидат је предочио најважније Миланковићеве идеје кроз речник његовог филозофског учења. Потом се у четвртој целини (стр. 92–114) презентовао изглед Система из перспективе

човекове потребе за спознајом, дала се раздеоба и смештај свих поља знања, пре свега наука, како то Миланковић види (која је улога истицане небеске механике, али и математике, физике, хемије, те на који начин се сагледава улога државне политике или националне историје у друштву), уз успутно указивање на важне утицаје и подударности које могу да се уоче у његовом писању са другим значајним ствараоцима. Пета целина (стр. 115–154), напослетку, доноси резултате преиспитивања утицаја из којих се изродио Миланковићев систем. Односно, како се Систем позиционирао у дотадашње оквире европске и српске филозофије, у окружењу испреплетана зреле филозофије природе и модерног приступа науци, а нарочито истичући повезаност учења са радом колоса осамнаестовековне филозофије Руђера Бошковића. На концу, „Закључак” (стр. 155–163) пружа сублимацију свега изреченог.

Унутар тако посложене структуре кандидат је исписао рад који је довољно обухватан да тему истраживања детаљно предочи, аргументовано образложи и понуди свеже увиде, те да као такав може да остави конкретан допринос у изучавању историје српске филозофије и науке. Литература за коју је аутор сматрао да је била од важности за научну расправу груписана је у три типа (Миланковићев радови, радови који имају спомен његовог имена те друге незаобилазне књиге), а осим пописа литературе (стр. 164–179), у рад су укључени и прилози (стр. 180–188), који служе да би обогатили расправу и пластично исказали одређене елементе Миланковићевог животног пута, што све заједно представља важан почетни корак и за све будуће истраживаче.

4. Остварени резултати, научни допринос и оцена

Визија докторске дисертације кандидата била је да се пружи квалитетно научно вредновање предмета овог истраживања, а оно је живот и дело Уроша Миланковића, то јест значај његовог филозофског система посебно сагледаног кроз сегменте филозофије и небеске механике. Та валоризација учињена је како у контексту филозофове појаве саме за себе, тако и у контексту њеног примереног смештаја у ризницу националне културе. Методолошки разрађеним и мултидисциплинарним радом докторанд је у спису понудио вишеструке одговори на недоумице шта Миланковићев систем представља, колика је у њему мера оригиналности и колико у њему има утицаја који је могао да се одрази на касније културне токове што представља недвосмислен допринос у више аспеката који су груписани као **примарни и секундарни резултати** студије и посебно бројевима означени у наставку.

Примарни научни доприноси односе се на потврђивање централног циља овог истраживачког чина, а то је да се аргументовано образложи да је Урош Миланковић неизоставна карика у ланцу напредовања домаће филозофско-научне мисли. Овакав суд могао је једино да се одржи ако се потврде постављене хипотезе, а оне су кроз рад изложене и поткрепљене низом доказа.

(1) Општа полазна хипотеза (да је Миланковићев систем заокружено филозофско учење у коме је одређена позиција науке, а упоредо с тим и да је први

такве врсте у развоју модерне српске филозофије) одбрањена је вишеструко. Упркос томе што књиге из серије Система нису доживеле српска издања, деривати тих списа представљени су мањим радовима и чланцима на српском језику, због чега кандидат закључује да је и Систем релевантан за сагледавање у баштини националне културе и може да се узме да је Миланковићево укупно дело референтно за разматрање сазревања домаће филозофске продукције. Имајући у виду да је Михаило Христифор Ристић учинио исто тако пионирске напоре у смислу израђивања система (који су адекватно препознати од стране стручне јавности), а да је системски приступ имао кулминацију с делом Бранислава Петронијевића, строго хронолошки говорећи, Урош Миланковић је заправо био зачетник ове идеје, онај који је започео процес градње филозофије система у нас. Архитектура његовог Система свакако да има мањкавости, али неспорно је да поседује идејну раскош у свом корену и да чини један од извора из којих се обликовао системски вид приступања промишљању у каснијим генерацијама српских филозофа.

Оваква квалификација кандидата брани се путем доказивања три подржавајуће хипотезе: (2) У целини која тематизује утицаје на формирање Миланковићевог система прецизно је указано на везу са поставкама Руђера Бошковића и образложено је како је Миланковић бошковићевским идејама посредно отворио простор у српској филозофији деветнаестог века. (3) Такође је, у том поглављу, рашчлањено да је Миланковић у критици Исака Њутна покушао да укаже на важност небеске механике у темељном одређењу улоге науке. Средином деветнаестог века небеска механика имала је својеврсни статус најистакнутије научне дисциплине, која је требала саму науку да доведе до потпуног осамостаљења од (природне) филозофије и потврди примат строго научног приступа над филозофским у процесу сазнавања и разумевања света. Међутим, управо у сфери истраживања космоса (случај (не)потврђивања планета Вулкана и Нептуна), Миланковић настоји указати да је индуктивистички њутновски научни приступ подбацио. Односно, да је у сфери где је требала да се покаже пуна победа нове науке дошло до коперниканске промене поимања односа филозофије и науке. Образложено је да је код случаја „спорних” планета Миланковић био само малим делом у праву кад говори о паду Њутнове (астро)физике, а тиме, и одређења науке. Ако, поврх овог аргумента, Миланковић није дао друге непосредне изводе на који начин је даље обарао њутновску физику, докторанд примећује да је његово космолошко разматрање свеједно унело потребну дозу критицизма и подстакнуло пропитивање оног што се у том моменту чинило непорецивим. (4) Кандидат је, такође, предочио на који начин је то утицало на развој српске филозофије и науке, што је јасно већ ако се увиди рад Милутина Миланковића, који је сам говорио да му је лик рођака био инспирација. Тешко да је интересовање за питања небеске механике, које је у фамилији Миланковића прелазило с колена на колена, било само производ случајности. Без обзира на то што је постојао низ теоријских претпоставки с којима се млађи Миланковић не би сложио, прастричева филозофија, на неки начин, уграђена је у његов блистави научни канон. Такође, након читања Уроша Миланковића нови сусрет са делима српских научника, попут Михајла Пупина или Косте Стојановића, доводи читаоца до увиђања многих аналогича за које се тешко отети утиску да нису

производ дубље повезаности, па и без довођења у тако блиску везу, ова класична дела историје српске науке читају се из једне сасвим измењене и потицајне перспективе након сусрета са Системом.

Са научног полазишта ови аргументи кандидата представљају основу оправданости истраживања пружајући одговоре на питања постављена у примарном подручју интереса. Унутар њих, или паралелно са њима, рад је успео да предочи, открије, повеже или на утемељенији начин вреднује још неколико елемената. То представља специфичну компоненту интердисциплинарног карактера ове студије и даје на њеној дубљој смислености и важности. Указивање на ове искораке као **секундарне доприносе** дато је по целинама структуре рада.

(5) У првој целини разраде теме, а другој целини дисертације (која је и конципирана као питање „Ко је Урош Миланковић?“), изнедрио се сплет одговора који употпуњују биографију проучаване личности. Предочени животопис до сада је најдеталнији, и њиме се анулира низ пропуста који су се појављивали у реконструкцијама биографије Уроша Миланковића код других аутора, те се доноси неколицина до сада непознатих чињеница. Почевши од потврде Миланковићевог ђачког присуства у Сегедину, преко доста детаљне реконструкције војне каријере, до низа података у вези с боравком у Бечу. (6) Затим је прегледно предочен попис Миланковићевих чланака, уз образложење зашто је упитно ауторство појединих. Указало се на вредност критика Миланковића од стране свих еминентних аутора, као што се скренула пажња на превиде у појединим анализама. (7) Целина „Конституенти Миланковићевог система” имала је улогу водича за читање студије, али и за лакше разумевање укупног Миланковићевог наука. Доносећи на једном месту графички приказ и речник Миланковићевог система, по први пут на том нивоу детаљности прегледа, она може да послужи као база за свако ново читање и тумачење Миланковићевих дела.

(8) Кроз филозофско самеравање односа филозофије и науке, те хијерархијско предочавање раздеобе науке, кандидат је успео да ослика комплетну пирамиду Система. Ту се искристалисало какву улогу Миланковић придаје природним наукама, какву математици, а какву активностима које се данас могу повезати с друштвеним наукама. Оцене из филозофије науке дисертацији су дале посебну ноту. Уз описани коперникански обрт изведен у пољу у небеске механике, занимљиво је позиционирање математике са логиком, које Миланковићу представља основ за приказ уређености света, следом чега математика има пиједестално место у Систему и уједно је браник његове опште филозофије. (9) Посебни закључци исказани су у пољима знања која се односе на друштво и државу, а највише пажње кандидат је посветио Миланковићевом доживљају историје, који је изразито заступљен и снажан у делима усмереним на српски културни круг. У пољу филозофије историје Урош Миланковић умногоме има призвук Хегелове теорије о развоју апсолутног духа. С том битном разликом да правац напредовања духа од истока ка западу (где исти код Хегела достиже врхунац у германско-хришћанској цивилизацији) Миланковић преусмерава источније и успоставља тезу да је на словенским народима да буду лучоноша развоја светског

знања због свих странпутица у које залази западна цивилизација. Тај и други утицаји на формирање Миланковићевих становишта интерпретирани су у целини „Извори погледа”.

(10) Приказ утицаја на обликовање његових филозофских ставова дао је нову перспективу схватању Миланковићевих узора и мета критике. У том приказу кандидат је предочио везе и корелације које је Миланковић имао са другим мислиоцима, са нагласком на Бошковићева одређења филозофије природе. Успутно с тим, преиспитивање Миланковићеве критике Њутна (као симбола просветитељског погледа на науку) указало је на то да Миланковић, насупрот томе што немали број пута указује како је надвладао Њутново учење, поставком свог филозофског система ипак није дао довољно одређено објашњење како је то учинио. Кандидат примећује да је то могуће назрети у његовом панпсихистичком органицизму којим покушава да унапреди мањкави механицизам, а са настојањем да га уведе у доба зрелог деветнаестог века, првенствено путем закона поларности који треба да отвори додатну димензију у поимању привлачне силе. То је, међутим, читање између редака, а не јасно побијање Њутнових закључака. Њутнова теорија озбиљно је уздрмана нешто више од пола века након Миланковићеве смрти, али везу с поменутиим догађајем и Миланковићевим „визионарством” не би требало пренагласити, премда се могу увиђати нијансе доживљаја науке из раног двадесетог века. С друге стране, савремену му немачку филозофију Миланковић је именовано фантазијом и још једном водилом у непотпуно знање, која је само супротна крајност механицистичкој заблуди, не учивши колико је исти филозофски поглед референтан за сопствено му дело.

У истој целини рада указано је на везе са другим правцима које су досад врло мало истражене. Реч је најпре о фундаменталним узорима из грчке филозофије, поготово код дефинисања математике, науке која за Миланковића премошћује јаз између апстракције и реалитета, те самим тим математике као израза врхунске спознаје, што је врло блиско доживљају математике каквог имају питагорејци. Кандидат указује да је, узевши у обзир релативно скромно истражено домаће наслеђе других наука кроз перспективу филозофије науке, Миланковићева појава необичан и инспиративан тренутак. Миланковић је, наиме, био читан публициста и преко њега се српска публика могла упознати с актуелним научним расправама, што све баца другачије светло на историју преноса истих идеја на домаће тло. Вероватно је ту најрепрезентативнији пример трансфер идеје еволуционизма која се тек од Миланковићевог дела може испратити, у толикој мери да се данас оправдано квалификује као први озбиљни еволуциониста у историји српске филозофије.

Све то употпуњује целина „Закључак”, која као својеврсни одговор на постављена питања, настојања и стремљења „Увода”, те решето суштине оних целина у којима се преиспитивао живот и дело Миланковића (а унутар истих, његови погледи на филозофију и науку тј. оно што промовише сам Систем), треба да самери све предочено. Ова компонента студије представља крајњу евалуацију на основу свих изнесених аргумената и у њој је, на једном месту, потврђена оправданост утрошене истраживачке енергије докторанда и јасно су исказана остварења рада.

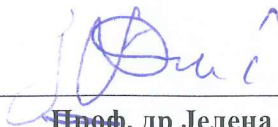
(11) Такође рад садржава прилично детаљан попис литературе о Миланковићу и другачију валоризацију исте те са 190 библиографских јединица има научни допринос почетне станице за свако будуће преиспитивање његове природне филозофије или њега као личности.

5. Закључак и предлог

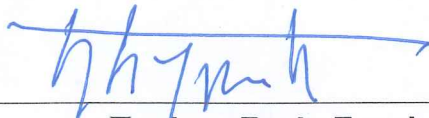
Анализа докторске дисертације кандидата Александра Илинчића под насловом „Поимање филозофије и небеске механике у систему природне филозофије Уроша Миланковића” показује да је кандидат у наведеној докторској дисертацији успешно реализовао постављене циљеве истраживања кроз свеобухватан и адекватно конципиран научни рад. Студија ове врсте представља оригиналну научно-истраживачку активност у области историје српске филозофије и науке, односно историје српске филозофије и науке деветнаестог века. Кандидат је овим истраживањем показао самосталност у раду, професионалну зрелост и креативност који потврђују спремност за даљи самостални научно-истраживачки рад. У спроведеном истраживању је коришћен савремен и мултидисциплинаран приступ, доследно су примењене научне методе, а произведени резултати имају свој научни значај и корисност. Закључци изведени овим радом су оригинални и вредни, као и адекватно представљени, анализирани и протумачени. На основу свега наведеног, Комисија за оцену докторске дисертације предлаже Већу за студије при Универзитету да прихвати позитивну оцену докторске дисертације кандидата Александра Илинчића „Поимање филозофије и небеске механике у систему природне филозофије Уроша Миланковића” и одобри јавну одбрану.

У Београду, 16. јула 2024.

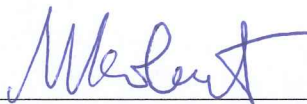
ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:



Проф. др Јелена Бурић, научни сарадник,
Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд
(Основе филозофије природних наука, Филозофска антропологија)



Проф. др Борђе Бурић, редовни професор,
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
(Општа историја деветнаестог века, Историја природних наука)



Проф. др Милош Ковић, редовни професор,
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
(Општа историја новог века, Историја политичких идеја)